18.10.2021 EOAK/7148/2021

Eduskunta, Lakivaliokunta

00102 EDUSKUNTA

Viite: HE 133/2021 vp, kokouksessa 13.10.2021 pyydetty lisälausunto

TÄYDENTÄVÄ LAUSUNTO

Lakivaliokunnan 13.10.2021 kokouksessa esitetyn pyynnön johdosta täydennän 12.10.2021 valiokunnalle antamaani lausuntoa keskustelussa esillä olleisiin teemoihin liittyen seuraavasti.

Pyrin esittämään omia näkemyksiäni lakivaliokunnan esittämiin kysymyksiin siinä määrin kuin olen asiaan käytettävissä olevan ajan puitteissa pystynyt. Eduskunnan valiokunnassa hallituksen esityksestä kuultavan asiantuntijan, ainakaan ylimmän laillisuusvalvojan, tehtävä ei luonnollisesti ole toimia esittelevän ministeriön työn jatkajana.

1) Videotallenteiden julkisuus; voisiko olla niin, ettei yleisö voisi tutustua lainkaan tallenteisiin; älypuhelimien ja muiden tallennusvälineiden kategorinen poisottaminen, tähän tematiikkaan liittyvät kriminalisointitarpeet; seurataanko kuka katsoisi ja kuinka monta kertaa, lokit.

Hallituksen esityksen perustelut videotallenteiden julkisuudesta ovat suppeat. Ne eivät juurikaan vastaa valiokunnan keskustelussa esitettyihin kysymyksiin.

Asian valmistelun aikaisemmissa vaiheissa on esitetty joitain yksityiskohtaisia huomioita videotallenteiden julkisuudesta. Omissa aikaisemmissa lausunnoissani olen sivunnut teemaa, joskin päähuomioni on ollut muualla (litteroinnissa), ei niinkään oikeudenkäynnin julkisuuskysymyksissä.

Aikaisemmin 26.3.2019 oikeusministeriölle asiaa koskevasta arviomuistiosta antamassani lausunnossa on kuitenkin todennut julkisuuskysymyksiin liittyen seuraavaa:

”… kaavailtu menettelytapa lisäisi käräjäoikeuden istuntojen videointia ja nostaisi videoidun materiaalin tärkeäksi oikeudenkäyntiaineistoksi hovioikeudessa. Oikeudenkäynnin julkisuuteen liittyvät tarpeet ja paineet kohdentuisivat siis keskeisesti videotallenteisiin. Nykyisinhän videotallenteita käytetään pääosin vain lapsiin kohdistuvia rikoksia koskevissa oikeudenkäynneissä, jotka yleensä muutenkin ovat salaisia.

Kun perinteisenkin median työn painopiste on siirtynyt verkossa julkaistaviin uutisiin, julkiset todistajien kuulemisista tehdyt videotallenteet saattaisivat tulevaisuudessa useinkin päättyä verkkoon uutisten yhteyteen. Videoita voitaisiin tämän jälkeen helposti jakaa myös sosiaalisessa mediassa, mikä saattaisi osaltaan johtaa kielteiseen ’maalittamiseen’ ja muihin todistajan tai muun kuultavan yksityisyyttä loukkaaviin ilmiöihin.

Videoiden kasvava merkitys oikeudenkäyntiaineistona antaisi joka tapauksessa asian jatkovalmistelussa aiheen pohtia tarkasti, kuinka laajalti videoiden julkisuutta ja jakamista tuomioistuimista voidaan todistajien ja muiden kuultavien yksityisyyden suojan nimissä rajoittaa. Perustuslain mukaan käsittelyn julkisuus oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementtinä on turvattava lailla. Oikeudenkäyntien korostetun julkisuusintressin johdosta en pidä mahdollisena arviomuistiossa (s. 25) esitettyä ajatusta siitä, että käräjäoikeuksissa tehdyt videot olisivat niiden sisällöstä riippumatta pidettävä salassa. Esimerkiksi jutuissa, joissa kysymys on julkishallinnon korkeiden virkamiesten menettelystä tai väitetyistä laiminlyönneistä, vallankäytön kontrollointiin liittyvät näkökohdat puoltavat mahdollisimman laajaa julkisuutta myös videoiden osalta.

Kuten arviomuistiossa (s. 25) on todettu, voimassa olevan oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 13 §:n 2 momentin mukaan videotallenteesta tai siihen rinnastettavasta muusta kuva- ja äänitallenteesta voidaan antaa tieto luovuttamalla tallenne tuomioistuimessa nähtäväksi, jos tallenteen sisältö huomioon ottaen on syytä olettaa, että tiedon antaminen muulla tavoin voisi johtaa tallenteessa esiintyvien henkilöiden yksityisyyden suojan loukkaamiseen.

Edellä mainittu säännös tarjoaa melko matalalla kynnyksellä mahdollisuuden rajoittaa videoiden päätymistä verkkoon olettaen, ettei asiakas videotallenteita tuomioistuimessa katsoessaan samalla kuvaa niitä esimerkiksi kännykkäkamerallaan ja toimita tätä tallennetta tai osia siitä verkkoon.

Oikeudenkäyntien julkisuutta voitaisiin edistää yksityisyyden suojan (tässä tapauksessa lähinnä kasvojen suojan) kärsimättä, mikäli asiakkaalle voitaisiin tuomioistuimen tiloissa tapahtuvan videoiden katsomisen sijasta tai sen ohella luovuttaa sanatarkka

> litterointi todistajan kuulemisesta. Litteroinnit voisivat siis edistää myös oikeudenkäyntien julkisuutta. Ne eivät kuitenkaan yleensä olisi omiaan herättämään vastaavia ylilyöntejä kuin todistajan näkeminen videolla."

Oikeuskansleri Pöysti lausui arviomuistiosta puhutuilta osin seuraavan: "Oikeudenkäynnissä kuultavan yksityisyyden suojaan itsessään sekä suhteessa oikeudenkäynnin julkisuuteen tulee paneutua vielä tarkemmin asian mahdollisessa jatkovalmistelussa. Myös tallenteiden säilyttämisaikaan liittyvät seikat vaativat lisäarviointia."

Myöhemmässä vaiheessa antamassani lausunnossa videotallennustyöryhmän mietinnöstä totesin:

> "Ehdotuksen mukaan tuomioistuimessa voitaisiin tehdä henkilöntarkastus henkilölle, joka tulee käräjäoikeuden tiloihin katsomaan kuva- ja äänitallennetta. Tarkastuksilla varmistettaisiin, ettei henkilöllä ole mukanaan älypuhelinta tai muuta videokuvan tallentamiseen soveltuvaa välinettä. Jos tällainen väline löydettäisiin, se voitaisiin ottaa videota katsomaan tulleelta henkilöltä pois. Väline olisi palautettava henkilön poistuessa tuomioistuimesta.
>
> Henkilöntarkastus edellyttäisi ehdotuksen mukaan perusteltua aihetta epäillä, että käräjäoikeudessa tehtyä kuva- ja äänitallennetta katsomaan saapuvalla henkilöllä olisi mukanaan kuvan tallentamiseen soveltuva väline. Perusteltua epäilyä siitä, että henkilöllä olisi tarkoitus käyttää tuota välinettä oikeudettomasti, ei kuitenkaan edellytettäisi.
>
> Käytännössä lähes kaikilla oikeustaloon saapuvilla on mukanaan ainakin tallennusvälineeksi soveltuva puhelin, joten syy epäillä tallennusvälineen hallussapitoa koskisi käytännössä kaikkia – varsinkin toimittajia ja asianajajia, joilla tällaisia välineitä on yleensä useita.
>
> Ehdotettu järjestely on sinänsä ymmärrettävä, mutta perusoikeusnäkökulmasta nähdäkseni tarpeettoman pitkälle menevä. Myös muita vaihtoehtoja tulisi asian jatkovalmistelussa harkita.
>
> Mikäli ehdotuksen mukaiset tarkastukset suoritettaisiin heti oikeustaloon saavuttaessa normaalin turvatarkastuksen yhteydessä, olisi kaikilta taloon saapuvilta käytännössä tiedusteltava, olivatko he mahdollisesti tulossa taloon katsomaan videoita vai kenties seuraamaan julkisia istuntoja tai asioimaan talossa muuten. Tällainen tiedustelu ei olisi omiaan edistämään sujuvaa asioimista oikeustalossa eikä myöskään oikeudenkäyntien julkisuutta. On tärkeää, että kynnykset julkisen oikeudenkäynnin seuraamiseen ovat käytännössä mahdollisimman matalalla. Ei ole myöskään todennäköistä, että henkilö, joka suunnittelisi oi-

keudettomasti tallentavansa videon, ilmoittaisi oikeustaloon saapuessaan käynnilleen oikean syyn.

Käytännössä videoita luultavasti katsoisivat usein toimittajat, jotka nykyisin tekevät muistiinpanojaan kynän ja lehtiön sijasta teknisillä laitteilla. Tällaisissa laitteissa on säännönmukaisesti mahdollisuus myös kuvan tallentamiseen. Kun oikeudenkäyntien julkisuus käytännössä toteutuu paljolti toimittajien työn kautta, kaikki ylimääräiset toimittajan työtä haittaavat esteet on syytä minimoida. Teknisten välineiden poistamista ainakaan toimittajilta, asianajajilta tai muilta avustajilta, jotka ovat tulleet katsomaan videoita ei nähdäkseni voitaisi pitää perusteltuna.

Ehdotuksen jatkovalmistelussa olisi nähdäkseni aiheellista pohtia myös sellaisia teknisiä ja käytännöllisiä ratkaisuja, jotka vähentäisivät videoiden oikeudettoman tallentamisen riskiä katselutilanteessa. Katselupisteen kuvaruudulla voisi näkyä esimerkiksi päivämäärä ja kellonaika tai muu yksilöllinen tunnusmerkki, joka mahdolliselta laittomalta tallenteeltakin voitaisiin yhdistää henkilöön, joka kyseisenä ajankohtana kävi katsomassa alkuperäistä videota. Myös katselun valvonnan toteuttaminen voisi olla mahdollista esimerkiksi sijoittamalla katselupisteelle valvontakamera tai sijoittamalla katselupiste paikkaan, jossa se olisi haastemiehen tai käräjäsihteerin näköpiirissä.”

Oikeuskansleri totesi videotallennustyöryhmän mietinnöstä tältä osin, että: ”jatkovalmistelussa tulisi vielä tarkemmin arvioida henkilötodistelun tallentamisen käytännön toteutumista käräjäoikeuksissa sekä avustavan henkilökunnan määrän ja osaamisen riittävyyttä muun muassa taloudellisten vaikutusten arvioinnin näkökulmasta.”

Asian jatkovalmistelussa ja hallituksen esityksessä ei nähdäkseni ole juuri esitetty vastauksia edellä viitattuihin ja valiokunnan keskustelussa esille otettuihin yksityiskohtaisiin kysymyksiin. Hallituksen esityksessä ei ole myöskään laajempaa analyysiä ehdotuksen suhteesta oikeudenkäynnin julkisuutta koskevaan sääntelyyn.

Hallituksen esityksessä esitetään kuitenkin yleispuitteet (s. 85): ”Tuomioistuimen tulisi varmistaa, että kuva- ja äänitallenteen esittäminen tapahtuisi siten, etteivät sen katsojat kykenisi valokuvaamaan tai videoimaan tallennetta.” Valiokunnassa on nyt keskusteltu niistä lähemmistä tavoista, joilla tuomioistuin voisi täyttää sitaatissa tarkoitetun velvoitteensa.

Kaikilta käräjäoikeuteen saapuvilta ei nähdäkseni voida nykyisen esityksen puitteissa kategorisesti kieltää tallentamisvälineiden hallussapitoa. Joissain puitteissa tällaisesta saattaisi olla säädettävissä, mutta se edellyttäisi erillistä, laajempaa lain valmistelua. Tallentamisvälineiden täysi kielto saattaisi sitä vastoin olla mahdollinen siten rajattuna, että **kielto ja sen valvomiseksi tarpeellinen turvatar-**

kastus täsmennettäisiin tapahtuvaksi vasta siinä vaiheessa, kun henkilö (yleensä jo käräjäoikeuden tiloihin päästyään) esittää pyynnön videon katsomisesta, ei siis osana normaalia käräjäoikeuden portilla tehtävää turvatarkastusta.

Todettakoon, että vm. huomiota olen kehitellyt lähemmin vasta nyt lakivaliokunnan pyytämää täydentävää lausuntoa kirjoittaessani.

Tässä yhteydessä tähdennän, että oikeudenkäynnin julkisuutta koskee korostettu perustuslaillinen vaatimus. Eduskunnan täysistunnon julkisuus (PL 50 §) on oikeudenkäynnin käsittelyjulkisuuden (PL 21 §) ohella ainoa instituutio, jonka julkisuudesta on nimenomaan perustuslain tasoinen vaatimus.

Jokaisella on oikeus tulla tuomioistuimeen seuraamaan julkisia oikeudenkäyntejä. Oikeudenkäynnin julkisuussääntely lähtee siitä, että käräjäoikeuden pääkäsittelysaliin saa tulla tallennusvälineiden kanssa, ja tallentamista voidaan tehdä puheenjohtajan juttukohtaisesti määrittämissä puitteissa (oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 21 §:n 1 momentti). Kuvaaminen on sallittua myös tuomioistuimen yleisö- ja odotustiloissa. Luvaton tallentaminen tai sen julkaiseminen voi täyttää rangaistavan teon tunnusmerkistön.

Käsitykseni mukaan olisi lainsäätäjän kompetenssissa sinänsä säätää siitä, että äänen ja kuvan tallentaminen käräjäoikeuden tai muun tuomioistuimen tiloissa olisi kielletty muilta kuin tuomioistuimelta itseltään; mahdollisesti ja todennäköisesti kuitenkin tehden poikkeus ainakin median edustajien kohdalla (ks. HE 13/2006 vp, s. 60 tiedotusvälineiden eräänlaisesta etusijasta oikeudenkäynnin yleisöjulkisuuden toteuttamisessa). Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on pitänyt sellaistakin kansallista lainsäädäntöä mahdollisena, jossa tuomioistuimessa tapahtuvan kuvaamisen lisäksi yksityisyyden turvaamisperusteilla kielletään kuvaamasta tuomioistuimeen saapuvia tai sieltä poistuvia yksityishenkilöitä (ks. EIT:n Egeland ja Hanseid v. Norja -tuomiosta oikeusasiamiehen päätöksessä dnro 3149/4/10; jakso 3.2.5). Suomessa ei ole säädetty vm. kiellosta, mutta joissain puitteissa se sinänsä siis voisi olla ihmisoikeussäännösten valossa mahdollinen.

En näe, että nyt käsillä olevan hallituksen esityksen puitteissa olisi säädettävissä kategorisesta tallennusvälineiden hallussapidon tai käytön kieltämisestä tuomioistuimen tiloissa. Lainmuutosten tekeminen nähdäkseni edellyttäisi erillistä oikeudenkäynnin julkisuussääntelyn huomattavasti nyt tältä osin tehtyä laajempaa valmistelua.

Yksi mahdollisuus lähestyä asiaa tässä vaiheessa voisi olla se, jos tallennusvälineiden kontrollointia ei ylipäätään tehtäisi heti käräjäoikeuteen saavuttaessa, vaan tarvittaessa vasta myöhemmässä vai-

heessa. **Katseltavien videoiden tallentamisen estämistä ajatellen tallennusvälineitä tulisi siis kontrolloida vasta turvatarkastusportin jälkeen, normaalista turvatarkastuksesta erillisenä asiana**. Näin menetellen voitaisiin välttää puuttuminen edellä puheena olleeseen oikeudenkäynnin yleisöjulkisuuteen.

Turvatarkastuksista tuomioistuimissa annettu laki ei mahdollista tuomioistuimeen saapuvan henkilön henkilötietojen tiedustelemista, eikä tunne etukäteisilmoittautumista. Turvatarkastuslaki mahdollistaa turvatarkastuksesta kieltäytyvän henkilön poistamisen tuomioistuimesta. Kuten todettu, voimassa olevan lain mukaan käräjäoikeuden tiloissa ja puheenjohtajan luvalla myös pääkäsittelyssä on mahdollista kuvata ja tallettaa, joten pelkkä esim. matkapuhelimen hallussapito (jos henkilö ei suostu siitä luopumaan käyntinsä ajaksi) puuttuisi nykysääntelyn mukaan sallittuun menettelyyn tavalla, jonka ei pitäisi olla mahdollista nyt ehdotetun turvatarkastussäännöksen kautta.

Tuomioistuimeen pyrkivän ei ole katsottu olevan velvollinen perustelemaan läsnäoloaan (ks. oikeusasiamies Jääskeläisen päätös (Dnro 305/4/09; jakso 3.4.4). Turvatarkastuksessa ei siis nähdäkseni ole lähtökohtaista oikeutta edes tiedustella sitä, miksi henkilö haluaa tulla tuomioistuimen tiloihin. Uudeksi turvatarkastuksen perusteeksi ehdotetaan nyt yksityisyyden suojaa. Oikeudenkäynnin julkisuusvaatimusten johdosta en näe, että yksin se riittäisi oikeutusperusteeksi saapumissyyn tiedustelemiseksi käräjäoikeuden portilla, käytännössä sisäänpääsyn ehdoksi.

Ylipäätään ehdotus jättää **lähemmin avoimeksi sen käytännössä todennäköisesti hyvinkin hankalaksi osoittautuvan kysymyksen siitä, millä edellytyksillä turvatarkastuksessa voitaisiin katsoa olevan ”perusteltua aihetta epäillä” luvatonta tallentamista** (paitsi mahdollisesti joidenkin ”tunnettujen” yksilöiden kohdalla).

Se, että turvatarkastuksessa tiedusteltaisiin joko rutiininomaisesti tai johonkin yksittäistapaukseen liittyvästä perustellusta epäillystä yhtäältä tulosyystä ja toisaalta mahdollisesta aikomuksesta tallentaa videota, olisi siis varsin ongelmallista. Lähtökohtaisesti julkisena oikeudenkäyntiasiakirjana videoita pitäisi voida tulla katsomaan käräjäoikeuteen myös ennakkoon ilmoittamatta, kuten minkä tahansa muunkin tieto- tai asiakirjapyynnön tapauksessa.

Pyyntö katsoa video tulisi itse asiassa tulla esitettäväksi vasta turvatarkastuksen jälkeen, siis kun ollaan jo käräjäoikeuden tiloissa. Videota katselemaan halukas henkilö kääntynee käräjäoikeuden yleiskanslian tai asiakaspalvelutilan puoleen. Menettelystä olisi perusteltua ohjeistaa käräjäoikeuden verkkosivuilla ja opasteissa. Varsinaisesti kysymys tallennusvälineen mukana olemisesta siis aktualisoituu vasta tässä vaiheessa, ei sisääntulon turvatarkastuksessa. Nähdäkseni **tässä vaiheessa, kun henkilö pyytää päästä katsomaan videota, voisi olla säädettävissä kategorisesta tallennusvälineen**

kiellosta. Tällainen yksiselitteinen säännös olisi käytännössä helpommin sovellettavissa kuin nyt ehdotettu ”perusteltua aihetta epäillä” -kynnys. Puhutussa tilanteessa kyse ei olisi oikeudenkäynnin yleisöjulkisuuden tyyppitapauksesta, jossa henkilö tulee paikan päälle seuraamaan tai osallistumaan oikeudenkäyntiin, joten tallennusvälineiden hallussapitokysymystä voisi olla lähestyttävissä eri tavoin kuin kaikille käräjäoikeuteen saapuville tehtävässä turvatarkastuksessa.

Sinänsä nyt ehdotettava säännös on asiamukainen edellä mainituissa suhteessa. Ehdotettu uusi 3 momentti kuuluu: ”Turvatarkastajalla on myös oikeus 1 momentissa säädetyin tavoin tarkastaa henkilö, joka haluaa katsoa tuomioistuimessa kuva- ja äänitallennetta, ja hänen mukanaan olevat tavarat sen selvittämiseksi, ettei hänellä ole mukanaan kuvan tallentamiseen soveltuvaa välinettä, jos on perusteltua aihetta epäillä, että henkilö tallentaisi oikeudettomasti kuvaa kuva- ja äänitallenteesta. Turvatarkastajalla on samoin edellytyksin oikeus ottaa pois tarkastuksessa tai muuten löydetty kuvan tallentamiseen soveltuva väline.” – Mainitsemillani syillä pitäisin perusteltuna sen täsmentämistä, että tällainen turvatarkastus siihen liittyvine tiedusteluineen ei voisi tulla kyseeseen osana normaalia saapuvien ihmisten turvatarkastusta käräjäoikeuden sisäänkäynnillä, vaan erikseen tilanteessa, jossa henkilö päästetään katsomaan videotallennetta.

Valiokunnassa kysyttiin myös siitä, **seurattaisiinko sitä, kuka videoita katsoisi ja kuinka monta kertaa**. Näitä kysymyksiä hallituksen esitys ei käsittele. Totean yleisellä tasolla, että ensisijaisen tehtävänsä tuomiovallan käyttäjänä ohella tuomioistuimet ovat myös hallintoviranomaisia ja eräissä niiden päätehtävän ulkopuolisissa tehtävissä kuten asiakirja- ja tietopyyntöjen kohdalla ne rinnastuvat hallintoviranomaisiin. Viranomaisten julkisuudesta annetun lain (julkisuuslaki) keskeisiä menettelysäännöksiä mm. päätöksenteosta ja määräajoista sovelletaan myös käräjäoikeuksiin.

Pyyntö päästä katsomaan videotallennetta käräjäoikeudessa on asiakirjapyyntö.

Hallintoviranomaisten kohdalla laillisuusvalvontakäytännössä katsotaan vakiintuneesti, että hyvän tiedonhallintatavan toteuttamiseksi asiakirjapyynnöt, myös sellaiset, joihin voidaan heti reagoida myönteisesti antamalla pyydetyt asiakirjat, tulisi diarioida. Viranomaisella onkin julkisen hallinnon tiedonhallinnasta annetun lain (tiedonhallintalaki) 25 §:n mukaan velvollisuus merkitä saapunut tietopyyntö asiarekisteriinsä ja käsitellä sitäkin julkisuuslaissa tarkoitettuna viranomaisen asiakirjana. Näitä vaatimuksia sovelletaan nähdäkseni myös tuomioistuimiin, kun kysymys ei ole lainkäytöstä. Asiarekisteriin rekisteröidään asiaa, asiankäsittelyä ja asiakirjoja koskevat tiedot.

Julkisuuslain mukaan **asiakirjapyyntöä ei tule perustella eikä pyynnön esittäjän tarvitse ilmaista henkilöllisyyttään**. Myös ni-

mettömät pyynnöt ovat siten mahdollisia. Asiakirjapyyntö on mahdollista uudistaa myös myönteisen päätöksen jälkeen – video siis voidaan katsoa uudestaan ilman lukumäärärajoituksia.

Käsitykseni mukaan videon **katselun rajoittaminen ja sen seuranta, kuka videota katsoo, ei ole nykysääntelyn mukaan mahdollista**.

Kysymys **kriminalisointitarpeista** on sellainen, johon en katso oikeusasiamiehen tehtävien ja roolin kannalta perustelluksi vastata.

2) Indeksointi; kuka tekee ja miten, pitäisikö säännellä tarkemmin?

Indeksointiin liittyen lakivaliokunnassa keskusteltiin hovioikeudelle osoitettavan valituskirjelmän sisältövaatimuksista ja työmäärästä erityisesti siltä kannalta, millaista tarkkuutta asianosaisen olisi noudatettava suullista todistelua koskevissa kysymyksissä.

Hallituksen esityksessä (s. 27) todetaan: ”... uutena työvaiheena olisi joissakin asioissa kuva- ja äänitallenteen indeksoiminen. Koska olisi tarkoituksenmukaista, että kuva- ja äänitallenteen tekemisestä ja indeksoimisesta huolehtisi teknisesti puheenjohtajan sijaan käräjäsihteeri, esitys korostaisi tarvetta huolehtia avustavan henkilökunnan määrän riittävyydestä käräjäoikeuksissa. Toisaalta kertomuksia indeksoitaisiin etupäässä laajoissa asioissa, joiden ratkaisemiseen osallistuu käräjäoikeudessa usein kolme käräjätuomaria.”

Indeksoinnin on kuvattu tapahtuvan yleensä pääkäsittelyn kestäessä, eikä sillä nähdä mainittavaa työvoimakustannuksellista vaikutusta (s. 39). Indeksointia pidetään HE:ssä tarpeellisena lähinnä laajojen ja useita erillisiä teemoja koskevien kertomusten kohdalla; suurimmassa osassa asioita indeksointia ei pidetä tarpeellisena (s. 57 ja 65). Sikäli kuin indeksointia käytetään, tulisi käräjäoikeuden pöytäkirjaan merkitä tieto siitä, millä tavalla indeksointi on tehty (s. 64). Jos käräjäoikeus päätyy todistelun litterointiin, ei erillinen indeksointi olisi tarpeen (s. 65).

Hovioikeuden kannalta indeksointia kuvataan (s. 28) seuraavasti: ”hovioikeus huolehtisi kuva- ja äänitallenteen teknisestä esittämisestä pääkäsittelyssä. Osassa asioita tulisi valmisteluvaiheessa etsiä indeksoidulta kuva- ja äänitallenteelta pääkäsittelyssä esitettäväksi ne kohdat, jotka ovat asiassa merkityksellisiä.”

Ehdotetun OK 25 luvun 15 §:n mukaan valittajan tulisi ilmoittaa, keiden käräjäoikeudessa kuulusteltujen henkilöiden kertomukset olisi tarpeellista ottaa vastaan, ja miltä osin ne olisi tarpeellista ottaa vastaan. Riittävää ei ole vain nimetä kuultavaa, vaan valittajan tulisi myös ilmoittaa, tulisiko hovioikeuden ottaa kuultavan kertomus vastaan kokonaan uudelleen, vai vain rajatusti jostain teemasta (joka tulisi yksilöidä). Esityksen mukaan (s. 69) ”**ei edellytettäisi, että asianosai-**

nen osoittaisi kuva- ja äänitallenteelta ne indeksoidut kohdat, joilta hänen vetoamansa suullinen todistelu ilmenisi.”

Näin ollen vaikuttaa siltä, että keskustelussa esitetty huoli siitä, että valituksen tekeminen edellyttäisi asianosaisten katsovan videoita etsiäkseen relevantit valituksessa vedottavat kohdat (mihin liittyisi aika- ja kustannushaasteita), ei ole aiheellinen. Hovioikeuden työssä valituksessa vedottuja teemoja koskevien videon kohtien etsiminen näkyisi – ehdotuksen mukaan ensisijaisena työtä helpottavana keinona olisi indeksointi. Vaihtoehtoisena keinona esitetään litterointia.

Ymmärtääkseni indeksointi tarkoittaa videon tiettyjen kohtien merkitsemistä eli ”liputtamista” niin, että videon katsominen voidaan tarvittaessa aloittaa liputetusta kohdasta. Lippu voitaisiin laittaa esimerkiksi kohtaan, jossa todistaja siirtyy syytekohtaan 1 liittyvistä tapahtumista syytekohtaan 2 liittyviin tapahtumiin, mikäli tapahtumat voidaan erottaa toisistaan.

Olen lausunnossani videotallennustyöryhmälle esittänyt indeksoinnista lähemmin seuraavaa:

> ”Videon indeksointi niin, että esimerkiksi sanahaulla voitaisiin hakea tiettyä sanaa, henkilöä tai päivämäärää ei käsittääkseni ole mahdollista. Näin ollen toimiva indeksointi voinee rajoittua vaan videon osien merkitsemiseen ja siihen perustuvaan sisällysluetteloon. Indeksointi voinee siis perustua vain tiettyjen syytekohtien tai teemojen manuaaliseen liputtamiseen videon aikajanalta. Sen tarkempi indeksointi ei liene mahdollista.
>
> Ruotsin kokemusten valossa indeksointi esimerkiksi syytekohdittain ei ilmeisesti olisi helppoa. Esimerkiksi talousrikoksissa samat tapahtumat voivatkin koskea sekä verorikosten että velallisten rikosten syytekohtia. Tavanomainen kahden henkilön ”tappelukin”, jossa osapuolet ovat puolin ja toisin asianomistajia ja vastaajia, jaetaan yleensä kahteen syytekohtaan, vaikka kysymys on yhdestä ja samasta tapahtumasta. Huumausainerikosasioissa eri syytekohdat saattavat muodostaa esimerkiksi maahantuontien sarjan, jonka taustalla toimii pääosin sama organisaatio. Jos todistaja kertoo organisaatiosta ja osallisista yleisesti ja samalla yksittäisistä maahantuontikerroista sekä niihin kulloinkin osallistuneista organisaation jäsenistä erikseen, eri osien merkitseminen ja erottaminen toisistaan indeksoimalla saattaa olla varsinkin käräjäsihteerille tai notaarille vaikeaa. Jos puheenjohtaja haluaa tarkastaa indeksoinnin asianmukaisuuden, hänen on käytännössä katsottava video kokonaan itse. Muutoksenhakuvaiheessa hovioikeudella tai asianosaisilla ei välttämättä ole aihetta luottaa siihen, että käräjäsihteerin merkitsemät liput ovat oikeissa kohdissa. Tämä johtanee helposti koko videon katsomiseen hovioikeudessa.

Työryhmän mietinnössä mainitaan indeksointiakin helpottavana esimerkkinä (s. 80) se, että esimerkiksi talokauppariidassa henkilöä voitaisiin kuulustella ensin reklamaatiosta, sitten talon perustusten virheistä ja viimeksi katon virheistä, kustakin teemasta erikseen niin että vastakuulustelukin tapahtuisi tiettyä teemaa koskevan pääkuulustelun jälkeen, minkä jälkeen teeman käsittely indeksoitaisiin tallenteella päättyneeksi.

Talokauppariitaa koskevassa esimerkissä käytetty indeksointia tukeva teemakohtainen jäsentely vaikuttaa juridisesti hyvin perustellulta, mutta kuultavalle henkilölle olisi todennäköisesti luontevampaa edetä aikajärjestyksessä ja kertoa ensin katon vuotamisesta, sen jälkeen sitä koskevasta reklamaatiosta ja vasta lopuksi ensimmäisen reklamaation jälkeen havaituista perustusten virheistä ja niitä koskevasta reklamaatiosta. Epäselvät liukumat ja päällekkäisyydet eri teemojen välillä, varsinkin vapaan kerronnan osuuden aikana, ovat joka tapauksessa henkilötodistelussa yleisiä eikä tarkka indeksointi voine senkään vuoksi aina onnistua. On myös huomattava henkilötodistelun suorittajien mahdolliset kuulustelustrategiset ja -taktiset valinnat, kuulustelun mahdolliset yllätyselementit, jotka eivät perustellusti voi lähteä vastaavista lähtökohdista kuin mistä indeksoinnissa ilmeisesti puhutaan.

Asian käsittelyn jäsentyneisyydellä ei välttämättä ole henkilötodistelun vastaanottamisessa niin suurta merkitystä kuin työryhmä olettaa. Todistajalla ei ole istuntosaliin tulleessaan yleensä tietoa riitaisista tai riidattomista seikoista tai relevanttien oikeudellisten kysymysten etusijajärjestyksestä, vaikka nämä seikat olisivat asianosaisten ja tuomarin mielessä huolellisen valmistelun jälkeen hyvin jäsentyneitä. Todistaja kykenee kertomaan tapauksesta parhaiten, jos hänen annetaan tehdä se vapaasti omin sanoin. Hänet voidaan tietynlaisena johdantona kuvitteellisesti ohjata esimerkiksi riidan kohteena olevaan taloon tai pahoinpitelyn riidattomalle tapahtumapaikalle, mutta häntä ei voida pyytää kertomaan vain pahoinpitelyyn sisältyneistä potkuista, vaikka lyönnit olisi valmistelussa ja yhteenvedossa todettu riidattomiksi. Todistaja kykenee parhaimmillaan kertomaan tapahtumista omin sanoin johdonmukaisesti ja kronologisesti hyvinkin tarkasti eikä häntä silloin yleensä ole järkevä keskeyttää toteamalla, että tämä kohta on yhteenvedon mukaan riidaton ja voitte hypätä sen yli.

Ehdotetun järjestelmän stressitestinä ei indeksoinninkaan osalta tulisi käyttää pikkujuttuja, joista kyllä selvitään minkä tahansa menettelyn puitteissa, vaan laajoja ja vaikeita juttuja, joissa henkilötodistelun teemat eivät aina ole yhtä yksiselitteisiä kuin kattovuotoa koskevissa riidoissa. Voidaan pohtia, miten esimerkiksi tynnyrijutussa olisi mosaiikkimaisia näytönpalasia (esim. eri liittymien sijainnit) koskevien teemojen taustalle voitu indeksoida Pasilan miehen henkilöllisyyttä koskenut pääteema ja miten vi-

> deoita olisi käytännössä voitu katsoa päällekkäisten indeksointien pohjalta teemoittain”

Indeksointi ja litterointi olisivat hallituksen esityksen mukaan käräjäoikeuden tapauskohtaisesti päättämiä, toisilleen vaihtoehtoisia toimia. Käsitykseni mukaan tällaisesta **harkinnanvaraisesta** asiasta ei itsessään liene tarpeen säätää laissa nyt esitettyä tarkemmin.

3) Litterointiin liittyviä kysymyksiä

Käsitykseni mukaan **litterointeja on pidettävä** oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 3 §:n 1 momentin 5 kohdan määritelmän täyttävänä **oikeudenkäyntiasiakirjana**. Olen lausunnoissani peräänkuuluttanut litteroinnin merkittäviä hyötyjä prosessin kaikissa vaiheissa, kaikkien prosessiin osallisten kannalta. Litterointiin todennäköisesti liittyy myös taloudellisista hyötyä. Litterointien käyttämisellä vältyttäisiin niiltä videotallenteiden julkisuuteen liittyviltä käytännön haasteilta, joita olen käsitellyt tämän täydentävän lausuntoni alkupuolella.

Hallituksen esityksessä (s. 66–67) on hyvin kuvattu litterointien hyötyjä. Hallituksen esityksestä (muita toteuttamisvaihtoehtoja käsittelevästä tekstistä) on pääteltävissä, että litterointien tuottaminen kuuluisi käräjäsihteerien tehtäviin (s. 44).

Ilmeisesti sen takia, että litterointeja ei ole voimassa olevan lain aikana tehty juuri lainkaan tai lainkaan resurssisyistä, joita resursseja ei nytkään esitetä kasvatettavaksi, vakiintuneita litterointikäytäntöjä ei käsittääkseni ole muodostunut. Pidän hyvin valitettavana sitä, että litterointiin ei ole ollut käytännössä mahdollisuuksia resurssien puutteesta johtuen – joita resursseja ei tämänkään esityksen myötä näytä olevan tulossa.

> Videotallennustyöryhmälle lausuin em. asiantilasta seuranneesta eräänlaisesta de facto -ulkoistamisesta seuraavan: ”Tietooni on tullut myös toimintamalli, jossa suuri asianajotoimisto tilaa heti istuntopäivän päätteeksi kaikki kyseisen päivän äänitallenteet ja ne litteroidaan asianajotoimistossa. Toisten todistajien kuulemisessa ja loppulausunnoissa tukeudutaan näihin litterointeihin ja käytetään suoria sitaatteja niistä. Litterointeja ei kuitenkaan anneta tuomioistuimen tai vastapuolen käyttöön. Viran puolesta, tapauskohtaisen tarveharkinnan mukaan tehtävät litteroinnit tarjoaisivat oikeusturvaa tasavertaisemmin kaikille oikeudenkäynnin osallisille.”

Valiokunnassa otettiin esille kysymys **mahdollisuudesta ulkoistaa litterointien tekeminen** ulkopuoliselle/yksityiselle toimijalle. Käsitykseni mukaan tämä olisi mahdollista perustuslain 124 §:n kannalta; litterointien tuottaminen on nähdäkseni selvästi sellainen viranomaista avustava, tekninen tehtävä, jonka ulkoistamiselle en näe esteitä.

Pidän **automaattisen puheentunnistuksen** käyttämismahdollisuuksien selvittämistä erittäin tärkeänä. Sellaisen käyttöönottoa ei nähdäkseni tulisi tarpeettomasti estää ”täydellisen” suomen- ja ruotsinkieltä tunnistavan ohjelmiston markkinoille tulon odottelu. Kuka tahansa voi kokeilla esim. Word-ohjelman tai iPhonen sanelutoimintoa ja havaita, että jo nekin toimivat nykyisin varsin tyydyttävinä kirjallisen toisinnon tuottajina. Puheentunnistuksen on niin ikään uutisoitu olleen yksi muuten osin kiistanalaisena pidetyn Apotin selvistä onnistumisista.

4) Onko kynnys hovioikeudessa tapahtuvalle lisäkuulemiselle liian matala

Valiokunnassa esitettiin kysymys siitä, ovatko esitetyt kynnykset lisä- ja uudelleenkuulusteluiden pitämiselle hovioikeudessa liian matalia siten, että uudistuksella tavoitellut hyödyt voisivat jäädä saavuttamatta.

Hallituksen esityksen mukaan uudelleenkuulustelu tulisi kyseeseen vain harvoin (erityinen syy -edellytys). Kynnys lisäkuulustelulle olisi matalampi kuin uudelleenkuulustelulle (s. 74–75); lisäkuulustelu tulisi sallia, jos sitä kautta arvioidaan saatavan selville relevantteja uusia seikkoja. Lisäkysymysten tulisi olla uusia, eikä perusteeksi riittäisi asianosaisen näkemys siitä, että käräjäoikeus on arvioinut kertomuksen näyttöarvon väärin.

Esitys ja sen perustelut ovat mielestäni asianmukaisia. Kyse on tuomioistuimen prosessinjohdollisista ratkaisuista, joihin liittyy tapauskohtaista harkintavaltaa.

5) Onko tallenteiden säilytysaika (30 pv) liian lyhyt?

Hallituksen esityksessä tallenteiden säilytysajan lyhentämistä nykyisestä puolesta vuodesta 30 päivään lainvoimaisesta ratkaisusta perustellaan erityisesti henkilötietojen ja yksityiselämän suojaan, käytännön johdonmukaisuuteen ja kustannuksiin liittyvillä argumenteilla (HE s. 34, 67–68).

Nähdäkseni tallenteiden suhteen on yksityisyyden suojaan liittyvistä syistä perusteltua tehdä säilytysajan suhteen eroa arkistonmuodostussuunnitelman mukaan säilytettäviin asiakirjoihin.

Esityksen mukaan (s. 68): ”Jos kuva- ja äänitallenne olisi osa jonkin toisen asian esitutkinta-aineistoa, esimerkiksi epäiltäessä todistajan syyllistyneen perättömään lausumaan tuomioistuimessa, tallenteen säilytysaika määräytyisi samojen säännösten nojalla kuin muidenkin esitutkintaa ja syyteharkintaa varten saatujen asiakirjojen kohdalla.”

Minulla ei ole edellytyksiä lausua siitä, mikä merkitys säilytysajan muutoksella olisi esimerkin perättömän lausuman tai muun epäillyn rikoksen tutkinnalle.

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnassa on tavattu aika ajoin, kylläkin varsin harvoin, tilata käräjäoikeuden pääkäsittelyn äänitallenne jonkin kantelussa esitetyn esim. käytösväitteen selvittämiseksi. Pääsääntönä oikeusasiamies tutkii asian vasta oikeudenkäynnin lainvoimaistumisen jälkeen. Tällöin 30 päivän säilytysaika voi osoittautua lyhyeksi siihen nähden, että oikeusasiamies voi sinänsä tutkia ainakin kaksi vuotta vanhoja asioita. Kuitenkin esim. käräjätuomarin sopimatonta prosessinjohtokäytöstä koskeva kantelu on tyypiltään sellainen, että se saattaa olla tutkittavissa myös oikeudenkäynnin ollessa vireillä valitusinstanssissa, jolloin säilytysajan lyhentäminen ei vaikuttaisi laillisuusvalvonnallisiin selvittämiskeinoihin.

6) Esitutkintatallenteiden laajempi hyödyntäminen

Kuten olen 12.10.2021 lausunnossani lakivaliokunnalle todennut, esitutkintakuulusteluiden säännönmukainen tallentaminen videolle olisi vahvoin syin perusteltua – riippumatta nyt käsillä olevasta esityksestä, jolle esitutkintavideot eivät ole vaihtoehto.

Esitutkintakuulusteluiden videoinnilla on merkittäviä oikeusturvahyötyjä ja sen kustannukset eivät käsittääkseni olisi merkittäviä (ymmärtääkseni eräissä Euroopan maissa esitutkintakuulustelut saatetaan tallentaa matkapuhelimen kameralla, joka lähetetään kuulustelun päätteeksi puhelimelta keskitetylle palvelimelle).

Esitutkintavideointi ei olisi käräjäoikeuden kuulusteluiden korvike, vaan keino varmistua esitutkintakuulusteluiden asianmukaisuudesta, poliisin oman oikeusturvan tae (turva perusteettomilta painotus- ym. kuulustelua koskevilta väitteiltä) ja ennen kaikkea työkalu, jonka avulla asianosaiset voisivat, silloin kuin sen tarpeelliseksi arvioivat, valmistautua käräjäoikeudessa suoritettavaan kuulusteluun, todistajankertomuksen virhelähteiden identifioimiseksi ja niihin tarvittavaksi puuttumiseksi käräjäoikeuden istunnossa[1] – jonne oikeudenkäynnin painopistettä perustellusti halutaan siirtää.

Apulaisoikeusasimies Pasi Pölönen

Asiakirja on hyväksytty sähköisesti asiahallintajärjestelmässä.

[1] Oikeus- ja todistajanpsykologian johtaviin lukeutuva asiantuntija Julia Korkman on videotallennustyöryhmälle 19.2.2021 antamassaan asiantuntijalausunnossa todennut, että esitutkintakuulustelujen videointi olisi erittäin suositeltavaa ennen muuta oikeusvarmuuden ja osapuolten oikeusturvan parantamiseksi, eikä sen tarkoituksena tulisi olla oikeudenkäynnissä suoritettavan todistajankuulustelun korvaaminen.